

Жантаев А.С.

А.ОСМОНОВДУН КӨРКӨМ ДӨӨЛӨТТӨР КАЗЫНАСЫ

Жантаев А.С.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ ПОЭТА А.ОСМОНОВА

Кыргыз поэзиясынын эң эле жаркын өкүлдөрүнүн бири Алыкул Осмоновдун поэтикалык туундуларынын ичинде көркөм дөөлөттүк касиет-сапатка ээ чыгармалар оголе арбын. Анын поэзиясын элестүү түрдө өзүнчө эле бир көөнөргүс көркөм дөөлөттөрдөн турган зор кенч, казына десек жаңылбайбыз. Бул казынаны канчалык казып иликтесек, ошончолук зор кенчти таба берерибиз турган иш. Ал жазган ырлардын көпчүлүгү бүгүнкү күндө да көркөм дөөлөттүк мазмунун жоготпой жашап келатат. Ырасында да акындын поэзиясы өзүнчө эле бир феноменалдуу кубулуш.

Адегенде көркөм дөөлөт түшүнүгүнө токтоло кетели. Көркөм дөөлөт маселеси капкачан философиянын (аксиологиянын) изилдөө объектисине айланганы менен ага адабияттаанууда анча көңүл бурула элек. Биз өзүбүздүн макалаларыбыздын биринде ага мындай аныктама берген элек: «...көркөм дөөлөттөр дегенибиз – мезгил менен мейкиндикке баш ийбеген, ар дайым баалуулугун жоготпой сактаган искусство чыгармалары» [1.1.,35-бет]. Ушуга эле үндөш ойду белгилүү окумуштуу А.Садыков да айтат: «Мурас деген эмне? Ал – бир коомдук формациядан экинчиге өтүп, өзүнүн маанисин жоготпогон баалуулуктар» [2.1.14-бет]. Ошентип, элестүү айтсак, көркөм дөөлөт – түбөлүктүү жашоого укук алган көркөм өнөр чыгармасы.

Бул жерде көңүл буруучу жагдай – нукура көркөм дөөлөт кандай талаптарга жооп бериши керектиги. Маданияттаануучу А.Кравченко чыныгы көркөм дөөлөт үч негизги баалуулукка – таанып-билүүчүлүк, эстетикалык, адеп-аклактык баалуулуктарга ээ болууга тийиш дейт. Анын ою боюнча «Акыйкат, Сулуулук жана Жакшылык – коомдун руханий чөйрөсү таянып турган үч кит» [3.1.185-бет]. Биз дагы бул ойго толугу менен кошулабыз. Ырасында да илгертен бери көркөм чыгармага анда жогорку үчөөнүн – таанып-билүүчүлүк, эстетикалык, адеп-аклактык баалуулуктардын, же Акыйкаттын, Сулуулуктун, Жакшылыктын – болушуна-болбошуна карата баа берилип келген. Бул критерийлер азыр деле жокко саналып кала элек. Биздин чаңбудун түшкөн учкул доорубузда деле нукура көркөм дөөлөт Акыйкатты, Сулуулукту, Жакшылыкты даңазаласа, аларга кызмат өтөсө гана узак өмүр сүрүүгө укук алат. Алыкул Осмоновдун поэтикалык тундуларынын көбү мына ушул Акыйкатка, Сулуулукка, Жакшылыкка чын дилден кызмат өтөп келет.

Алгач атактуу акын тууралуу маалыматка орун бере кетели: «Кыргыз адабиятынын классик акыны Алыкул Осмонов 1915-жылы 21-мартта Панфилов районундагы Каптал-Арык айылында туулган. 1929-жылга чейин Пишпек, Токмок балдар үйүндө тарбияланып, Фрунзе педтехникумунда 1929-1933-жж. окуйт. Бирок ден соолугуна байланыштуу бул окуу

жайды бүтүргөн эмес» [4.1.452-бет]. Ушул жерде көңүл бура турган олуттуу бир маселе бар. Ал – акындын классик катары эскерилиши. Мындай атакка жетүү Алыкул үчүн оңой болбогон. Улуу муундагы бир катар акын-жазуучулардан айырмаланып, А.Осмонов окуусун аягына чыга албай калган, Советтер Союзунун ичкеридеги шаарларынан билим алуу мүмкүнчүлүгүнө да ээ болбогон. Ал өз акындык шыгын тынымсыз эмгеги, дүйнөлүк поэзияны өз алдынча казып окуусу менен өркүндөткөн. Бирок жаш талантка тиричилик өткөрүү үчүн шарт түзүү максатында ага жок эле жерден кызмат таап беришкен. Бул туурасында акын өзү минтип эскергени бар: «1932-жылы ооруп, айылга кеттим. Кайра кайтканда ошол кездеги Жазуучулар союзунун төрагасы А.Токомбаев мага жакшы жардам кылып, «Чабуул» журналына орноштурду. Бул менин болочогумдун чечкиндүү жылы эле, себеби, эгерде журналга орношпой калсам, айылга кетмекчимин» [5.1.7-бет]. Мындан биз советтик бийликтин адам турмушуна кайдыгер карабаганын көрөбүз. Эгер ал «Чабуул» журналына орношпой айылга кетип калса, жашоого каражаты болбосо, оорусу кысып турса, инсандык да, чыгармачылык да тагдыры кандай болмок эле, ким билет?

Акындын көзү тирүүсүндө он беш жыл аралыгында (1935-жылдан 1949-жылга чейин) баш аягы он китеби басылып чыккан [4.2.453-бет]. Бул анын тынымсыз эмгектенгенинен, калеминин төлү молдугунан кабар берет. Албетте, ал жыйнактардагы адабий туундулардын бардыгын эле телегейи тегиз деп айтууга болбойт. Алардын көбүндө чыгармачылык тажрыйбанын аздыгына байланышкан кемкетиктер кездешет. Мындан тышкары ошол кездеги башка акындардыкындай эле үгүт-насааттар да орун алган. Мунун да жөнү бар, анткени, советтик бийлик окутуп-чокутуп, адам кылган акын анын ырын ырдабай коё алмак эмес. Бул тарыхый зарылдык болчу. Атактуу орус сынчысы В.Г.Белинский айткандай «Акын баарынан мурда – адам, анан өз жеринин атуулу, өз мезгилинин уулу» [6.1.306-бет] эмеспи. Көзү өткөн соң деле А.Осмонов унутта калган жок. 1950-жылдан 2000-жылга чейин отуз үч китеби басмадан чыкты. Анын ичинде тогузу орус тилинде, бирөө эстон, бирөө казак тилинде жарыяланды. Бул да советтик бийликтин көркөм өнөргө чоң маани бергендигинин күбөсү. Советтер Союзу кулагандан бери залкар акындын мурастарына анча көңүл бурулбай калды. Жыйырма жылдан ашуун убактан бери үч гана жолу А.Осмоновдун ырлар жыйнактары басылып чыкты. Анткен менен бул басылыштардын чоң мааниси бар. Себеби аларда ырлар англисчеге которулуп жарыяланды. Башкача айтканда А.Осмоновдун мурастары дүйнөлүк адабияттын казынасына кошулууга укук алды.

Мындан тышкары 2000-жылы акындын тогуз ыры «Кыргыз поэзиясынын антологиясынын» 2-томуна кирген [7.1.107-110-беттер]. Биз анын мына ушул антологиядагы айрым ырларына токтолобуз.

«Аруулукка данакер поэзия» деп антологияга кириш сөз жазган кыргыздын дагы бир улуу акыны Сүйүнбай Эралиев мындай ой айтат: «Кыргыз поэзиясынын антологиясы – бул мухиттей чалкыган улуу поэзиянын алтын чөйчөккө куюлуп сунулган бир жутуму, ал сан тоолордун сансыз гүлдөрүнөн тандалып таберик мисал жыттоо үчүн берилген жыпар гүлдесте сыңары» [7.2.5-бет]. Кандай таамай салыштыруу! Чынында да бул антологияга кыргыз поэзиясынын учугун кылымдан кылымга узартуучу баалуу чыгармалар топтолгон.

Сөзүн андан ары улап, залкар акыныбыз мындай антология болгону экинчи жолу чыгарылып жатканын, СССР убагындагысына партия, Ленин, достук жөнүндөгү ырлар басымдуу киргенин, ал эми азыркысына арноо, тууган жер, арзуу лирикалары, социалдык багыттагы проблемалуу ырлар арбын камтылганын айтат. Ал «кыргыз классиктери К.Тыныстанов, А.Токомбаев, Ж.Турсубеков, М.Элебаев, Ж.Бөкөнбаев жана башкалардын кылым карытып келаткан ырлары бүгүнкү окуучулардын да купулуна толот деген ишеним бар» [7.3.5-бет] дейт. Албетте, аталган инсандар мураска калтырган адабий туундулардын ичинде жарк деп жанган жылдыздай көркөмдүү чыгармалар аз эмес. Буга А.Осмоновдун ушул антологиядан орун алган «Уйкум келет», «Отуз жаш», «Мен эмнеден уялам», «Табият менен музыка», «Ысык-Көл», «Кайыңды», «Адамзат», «Каламга», «Замандашыма» аттуу ырлары айкын далил болот.

Алардын айрымдарынан мисалдар алалы:

Ырас, өмүр кандай кыска, кандай аз...

Тагдыр ошол, өлчөмүнөн көп кылбас.

Бирок чиркин аздыгына мейли эле,

Анын октой тездигине катат баш.

Кечээ гана тиги кырда жок эле,

Кайдан чыкты боз ат минген отуз жаш?

«Отуз жаш»

Мен уялам, мына мындан уялам,

Көзгө толор бир чоң эмгек кылбагам.

Колун кезеп жолун болгур дегенсийт,

Жер шарынан күлүк учкан заманам.

«Мен эмнеден уялам»

Ах чиркин, биздин күндөр кандай таттуу,

Бүгүндөн эртеңкибиз ырахаттуу!

Табият жана анын музыкасы,

Күн санап, кандай сулуу, кандай шаттуу!

«Табият менен музыка»

Мейличи, мени жаман көргөн бирөөнүн –

«Жан алгыч келип, жанын сууруп аларда».

Эгер чиркин экөө болсо жүрөгүм,

Берер элем, бирин ошол адамга.

Мен сыяктуу жакшылыкка март эмес,

Адам деген өзүм дейт тура, бечара!

«Адамзат»

Сонун күнгө жаратылып бир ирет,

Санап көрсөң кандай эмгек кылдым деп.

Сайран өмүр текке кеткен экен деп,

Самап-самап сагынарын ким билет?

«Замандашыма»

Бир саптарында акындын өмүрдүн учкулдугуна баш катыруусу да, олуттуу иш кылбай басып жүргөнүнө уялуусу да, табияттын үнү басылбас музыкасы болгон жашоонун шаттуулугуна канаттануусу да, адам өмүрүнүн аздыгына кейип, боор ооруусу да, өмүр текке кетип жатканына өкүнүүсү да ачык-айкын чагылат. Адабиятчылар акындын поэзиясынан ага таандык өзгөчөлүк издешип түрдүү пикирлер айтышат. Анын ичинде оңу да, солу да бар. Биз оң пикирлерге токтололу. «А.Осмонов чынчыл жана патриот» [8.1.7-бет]. Бул акындын атактуу «Ата Журт» ырына карата А.Садыков менен С.Чыныбаеванын берген баасы. Дагы бир залкар адабиятчы С.Жигитов акындын поэзиясы тууралуу төмөнкүчө ой айтат: «...Осмоновдун адамдык тагдырында да, акындык иш-аракетинде да ырайым козгой турган, мээрим ийитип маашыкрантып жиберчү сапаттар көп, ал эми анын лирикасында нукура көркөм касиеттер, жаңычыл белгилер арбын» [9.1.83-бет]. Мында акындын ыларында көркөм дөөлөттүк касиеттер бардыгы моюнга алынып жатат. Ал эми К.Артыкбаев ал жөнүндө сөз баштаганда эле дароо «Поэзиянын ири чеберлеринин бири, ойчул, жаңычыл акын Алыкул Осмоновдун чыгармачылык тагдыры жашоо, эмгектенүү, күрөшүү жолуна өз өмүрүн багыштаган адамдар үчүн өрнөк, сабак боло тургандай жөнөкөйлүгү, татаалдыгы, мазмундуулугу менен айырмаланып турат» [10.1.212-бет] дейт. Мындан артык да баа берүүгө болобу?!

Ушул жерден А.Осмоновдун поэзиясында Акыйкатка, Сулуулукка, жакшылыкка кызмат өтөгөн нукура көркөм дөөлөттөр арбын экенин белгилей кетүү кажет. «Ата Журт» аттуу даназалуу ырын эле алсак, андагы «Жылуу кийин, жолуң кыйын үшүүрсүң, // Кыш да катуу... борон улуп, кар уруп... // Суугунду өз мойнума алайын, // Жол карайын токтой турчу Ата Журт» - деген саптар мекенчилдиктин бийик үлгүсү эмеспи?! Анда акын мекенине болгон чексиз сүйүүсүн чынчылдык менен билдирип жатпайбы?! Бул Акыйкатка кызмат өтөө эмес бекен?! Акындын Ысык-Көл, Ала-Тоо, Фрунзе шаары тууралуу ырларында пейзаждын асемдүү көрүнүштөрү ары маанилүү, ары маңыздуу тартылып, алар табият кооздугуна, б.а. Сулуулукту даназалоого арналып жатпайбы?! «Түп суусу», «Бригадирдин кыялы», «Маляр» ж.б. көп сандаган ырларында жашоодогу эң негизги Жакшылык болгон тер төгө мээнет кылуу сыпатталып отурбайбы?! Акын керек болсо «көзгө толор бир чоң эмгек кылбаганына» уялаг, «сайран өмүр текке кеткенине» камтама болот. Азыр арабыздан ушинтип өмүрүн бошко кетирип жатканына, эли үчүн эч иш кылбаганына уялгандар, бушайман болгондор чыгар бекен?! Буга ишенүү кыйын... Кылымдар бою топтолгон эмпирикалык тажрыйбанын туундусу болгон элдик даанышмандык да мекенди коргоону, ак эмгек кылууну жогору баалайт: «Душманга кекти кетиргенче, денеден башты кетирген артык» [11.1.57-бет]; «Эр жигит эл четинде, жоо бетинде» [11.2.176-бет]; «Ашың калса

калсын, ишиң калбасын» [11.3.32-бет]; «Мээнетиң катуу болсо, тапканың таттуу болор» [11.4.120-бет]. Бул өңүттөн алганда да А.Осмоновдун поэзиясында кылымдан кылымга унутулбай эл эсинде калуучу ырлар бардыгын тана албайбыз.

Ошентип, жыйынтыктай турган болсок, акындын оригиналдуу, көөнөрбөс поэзиясынын нечен мыкты туундулары Акыйкатка, Сулуулукка жана Жакшылыкка кызмат кылат. Андыктан алар кийинки кылымдарда да көркөм дөөлөттүк сапатын жоготушпай, сакталып кала беришет. Алар кыргыз поэзиясынын, керек болсо дүйнөлүк поэзиянын көркөм дөөлөттөр кенчин толуктап турган нукура көркөм туундулар. Келечекте да алардын баркы-баасы уламдан улам артып чыга бермекчи.

Адабияттар

- а. Жантаев А. Рухий дөөлөттөр улуу ойчулдардын көзкарашында//Известия вузов, №1-2, 2008.-34-36-беттер.
- б. Садыков А., Абдыкадырова М. Бектурсун Алымов. Адабий-теориялык көз караштары.– Бишкек: Шам, 2006.
- с. Кравченко А. Культурология. – Москва: Академический Проект, 2002
- д. Кыргыз Республикасынын жазуучулары.– Бишкек: Дэми, 2008
- е. Осмонов А. Чыгармалар (үч томдук),– Фрунзе: 1965, 2-том
- ф. Белинский В.Г. Полн.собр.соч. В 13 т.– Москва,1954, т.4.
- g. Кыргыз поэзиясынын антологиясы. II том. – Бишкек: «Кыргызстан – Сорос» фонду, 2000
- h. Садыков А., Чыныбаева С. Алыкул Осмонов. Чыгармачылык өнөркана сыры. – Бишкек: Турар, 2004
- i. Жигитов С. Акындын эки өмүрү. – Бишкек: Кыргызстан, 1998
- j. Артыкбаев К. XX кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы. – Бишкек: «ГАС» ЖЧК, 2004
- k. Пословицы и поговорки кыргызского народа. Из собрания академика К.К.Юдахина. – Бишкек: Илим, 1997